

НОВА ІСТОРІЯ

УДК 94 (477) «18»/»19»: 378.18 (09)
ББК 63.3(2=Укр)5

Марина Кругляк

Традиції як форма вираження корпоративної культури студентства підросійської України (друга половина XIX – початок XX ст.)

У статті розглянуто основні традиції і звичаї студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст., показано спільні та відмінні сторони їхнього оформлення. Акцентовано увагу на місці алкогольних напоїв у повсякденному житті студентства. Доведено, що символом корпоративної єдності студентства було вдячне ставлення до вищого навчального закладу, в якому здобувалася вища освіта.

Ключові слова: студентство, традиція, корпоративна культура, Тетянин день.

Традиції (з латинського tradition – передача) – це звичаї, обряди, суспільні установки, ідеї і цінності, норми поведінки і т. п., що історично склалися й передаються з покоління до покоління; це елементи соціально-культурної спадщини, що зберігаються в суспільстві чи окремих соціальних групах упродовж тривалого часу¹. Традиції є невід’ємною складовою світогляду студентства, зовнішнім вираженням внутрішнього стану молодого інтелігенції.

Студентство другої половини XIX – початку XX ст. відзначалося активною життєвою позицією й залишило в історії України яскравий слід, в першу чергу, завдяки своїй громадсько-політичній діяльності. Культурне просвітництво у складі громадського і народницького рухів, першорядна роль у заснуванні перших у підросійській Україні політичних партій (Революційної української

© Кругляк М., 2012

Кругляк Марина Едуардівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Житомирського державного технологічного університету.

партії, Української соціалістичної партії, Української народної партії тощо), наполегливість у боротьбі за відкриття при університетах кафедр українознавства під час Першої російської революції 1905–1907 рр. тощо, – безперечно, характеризують студентство як активного суб'єкта історичного процесу й формують стереотипний образ його як невтомного трудівника на благо народу. З тією лише різницею, що в радянській історичній науці студент асоціювався із захисником робітників і селян, а в сучасній українській – із діячем національного руху за розширення прав і свобод української нації, скутої російським самодержавством. Між тим, поза увагою науковців залишалися різноманітні аспекти повсякденного життя студентства – умови облаштування його побуту, ставлення до навчальної діяльності, міжособистісні стосунки в студентському середовищі, риси корпоративної культури, в тому числі звичаї і традиції. Актуальність даного дослідження полягає в здійсненні вперше в українській історичній науці реконструкції внутрішнього світу студентства підросійської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Спеціальних досліджень, присвячених звичаям і традиціям студентства дореволюційного періоду, знайдено не було. Між тим, окремі згадки про різні форми студентського корпоративізму наявні в монографії професора Київського університету М. Ф. Владимирського-Буданова (1884 р.), присвяченій історії даного навчального закладу². У працях радянських науковців головна увага зверталася на участь студентства в революційному русі. Втім, у розвідках з історії вищих навчальних закладів достатньо інформації про форми корпоративної єдності молоді у боротьбі проти реакційних професорів та царського режиму, які також можна умовно віднести до студентських традицій³. Серед сучасних вітчизняних науковців проблеми аналізу студентського світогляду піднімаються у працях Н. А. Шип⁴, Т. А. Стоян⁵. Втім, неперевершеним знавцем історії дореволюційного російського студентства є московський вчений, доктор історичних наук, професор А. Є. Іванов, в монографіях якого питання повсякденного життя посідають важливе місце⁶.

У процесі підготовки дослідження було використане широке коло джерел. В першу чергу, це неопубліковані матеріали фондів Центрального державного історичного архіву, м. Київ та Інституту

рукопису Національної Академії наук ім. В. І. Вернадського. Зокрема, вартим уваги є „Щоденник” студента Київської духовної академії (далі – КДА) кінця XIX ст. В. Базарянинова⁷, а також спогади студентів КДА, що містяться в Інституті рукопису⁸. Ці документи сповнені цінної інформації про традиції відзначення молоддю урочистих подій. Значна частина джерел особового походження є опублікованою⁹. Поряд з ними активно були використані матеріали періодичної преси (газети „Харьковские губернские ведомости”, „Киевлянин”), а також оповідні джерела, представлені літературною творчістю студентства, де ставлення до традицій набуло художнього оформлення. Так, в 1913, 1914 та в 1916 рр., до річниці заснування університету у Харкові, було видано студентські збірники „Gaudeamus”. Поряд з новинами із життя навчального закладу, поезією і прозою місцевого студентства, оголошеннями і рекламними матеріалами, а також поширеними в колі молоді художніми творами, збірники надавали також інформацію з історії університету¹⁰.

Метою статті є відтворення характерних для студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст. традицій і звичаїв, визначення витоків їхньої появи та збереження в корпоративній культурі тодішніх здобувачів вищої освіти.

Загальноприйнятим у студентському колі способом відзначення найважливіших подій корпоративного життя було святкування „за чаркою”. У такий спосіб „освячували” вступ, придбання форменого одягу, завершення сесії, відзначали свята, зокрема новоріччя¹¹. На думку відомого дослідника історії Казанського університету О. О. Вішленкової, вакхічна традиція студентської субкультури бере витoki у 30–50-х рр. XIX ст., коли „вино й горілка не тільки супроводжували свято, але часто заміняли його в повсякденному житті”¹². Сміємо не погодитися з думкою авторитетного автора щодо часу появи даної традиції, принаймні, відносно студентства підросійської України.

Приміром, у Київській духовній академії святкування „за чаркою” було невід’ємною традицією закладу ще з часів Петра Могили (умовно ведемо історію КДА від Києво-Могилянського колегіуму, заснованого 1632 р.). Мова йде про т. зв. приватні й генеральні випивки. Приватна випивка організовувалася невеликою групою студентів з незначного приводу. Так, 2 і 3 вересня

1873 р., аби познайомитися зі старшими товаришами, декілька першокурсників організували „святкування”, на якому було випито по піввідра горілки („чугунки”) й червоного вина та п’ять пляшок хересу¹³. Приватні випивки могли організовуватися доволі часто. Студент КДА кінця ХІХ ст. В. Базарянинов у своєму „Щоденнику” веде мову й про традицію організації курсових випивок, проте не деталізує, з якої нагоди вони влаштовувалися¹⁴.

Інша справа – генеральна випивка, яка набувала в студентському середовищі особливого символічного характеру та масштабу. Вона являла собою ритуал посвяти у студенти й супроводжувалася передачею з курсу на курс професорських лекцій¹⁵. У визначений молоддю день, зазвичай восени, організатори дійства (обраний з другокурсників комітет) запрошували все студентство до умивальної кімнати на третьому поверсі академії. Аби ніхто не турбував молодь, на сходах ставили охорону зі студентів. Всю ніч хлопці їли досхочу, пили вино і горілку, співали пісень, танцювали, декламували вірші. Зауважимо, що про день студентської „посвяти” знало не лише начальство, але й мешканці сусідніх з академією будинків, проте ніхто не втручався у хід церемонії¹⁶. Щоправда, наприкінці ХІХ ст. студентство змушене було обмежити розмах святкувань: випивки стали організовувати рідше, а спеціально призначені з кола молоді санітари надавали першу допомогу „схмілілим” товаришам, а також прибирали сліди святкування¹⁷. У 1890-ті рр. академічне начальство почало боротися із цим студентським звичаєм. За інспекторства І. Королькова почалася ейфорія шпигуноманії за спробами молоді влаштувати святкування посвяти в студенти; коли ж студентам вдавалося організувати випивку, на знак перемоги вони били вікна інспекторові¹⁸. Втім, за інспекторства М. Ковальницького (1895–1898) генеральну випивку все ж було остаточно скасовано, і студенти змушені були вдаватися до організації бенкетів у готелях¹⁹.

Поширеним серед студентства КДА було святкування іменин. Перед обідом іменинник зазвичай частував друзів горілкою, іноді пивом та вином²⁰, а ввечері організовував застілля, що часто супроводжувалося гучним співом²¹. Так само урочисто відзначалося повернення товариша після різдвяних та великодніх канікул, коли молодь пригощалася привезеними з дому стравами та напоями²².

Прагнучи з'ясувати причини, які заохочували студентство до проведення вільного часу у колі друзів у формі застілля, російський учений А. Є. Іванов доходить висновку, що епізодичні зустрічі з друзями-колегами по навчанню в неофіційній обстановці певною мірою були психологічною компенсацією за довге відчуження від тепла рідної домівки, за повсякденні труднощі невлаштованого холостяцького побуту. Саме цим, на думку дослідника, й можна пояснити, що так швидко знаходилися приводи до подібної діяльності. Адже „за чаркою” відзначалися як успішна здача екзаменів, так і їхній провал, дні народження колег, зустрічі земляків, такі свята, як Різдво, Великдень, Масляна тощо²³.

На відміну від студентства Київської духовної академії молодь, що здобувала вищу освіту в іншому закладі закритого типу – Ніжинському історико-філологічному інституті ім. князя О. Безбородька, випивала в основному за межами навчальної установи. Традиційним для молоді було відвідування пивниць, в яких студентство, у колі друзів, безперешкодно висловлювало свої погляди на злободенні проблеми, вело суперечки²⁴. Подібна практика підтверджує висунуте О. О. Вішленковою припущення про те, що з 60–70-х рр. XIX ст., по мірі політизації умонастроїв студентства, змінювалися смисл і ритуальні форми студентського застілля. „Місце Бахуса, – зазначає казанська дослідниця, – на п'єдесталі студентської свідомості посіли Політика та Наука. Трапези супроводжувалися з'ясуванням політичних і світоглядних питань, обговоренням прочитаних статей, книг, гучним читанням газет”²⁵. Оригінальним є й висновок, якого дійшла дослідниця й з яким важко не погодитися: громадсько-політична домінанта дружніх застіль спричинила й перемену в спиртних перевагах студентів на користь слабоалкогольних напоїв, що передбачали „тривалий процес їх споживання” – пива й вина²⁶.

Ще однією студентською традицією було відзначення дня заснування своєї alma mater. Найгучніші урочистості відбувалися в Московському університеті, де традиційно, із величезними помпезністю і гулянням, щороку 12 січня ушлявлювався Тетянин день. Опрацювання мемуарної літератури випускників вузів підросійської України другої половини XIX – початку XX ст. дає підстави стверджувати, що Тетянин день не був загальностудентським святом, а

залишався щорічним святом студентів і випускників виключно Московського університету й до вузів підросійської України ніякого відношення не мав²⁷.

В Україні з найбільшим розмахом святкування дня *alma mater* проходило в Харківському університеті, куди щороку 17 січня на організоване студентами дійство приїжджали як високоповажні особи (попечитель навчального округу, губернатор, ректор університету, професори), так і харків'яни й гості міста²⁸. У програмі святкування були концерт, що тривав до опівночі, де поряд з професіональними музикантами грав студентський оркестр, а виступи оперних співаків доповнював студентський хор; танці; вшанування дружніми вітаннями професорів та навчального керівництва²⁹. В цей урочистий день ресторани Харкова пропонували спеціальну студентську гала-вечерю за прийнятними цінами. Зокрема, за обід в ресторані готелю „Національ” сплачували від 50 коп., за вечерю – від 40 коп.³⁰ В іншому місцевому ресторані „Автомат” студенти могли скуштувати пиво у ковшах³¹.

Любов до свого навчального закладу була настільки сильною, що й по його завершенні випускники університету, які мешкали в Петербурзі, щороку 17 січня збиралися на товариський обід, а також надавали допомогу нужденним через засноване Петербурзьке товариство допомоги колишнім студентам Харківського університету³².

Думки про *alma mater* знаходимо у студентській творчості. Так, в афоризмах студента Харківського університету А. Смолянова читаємо:

„Одягаючись, він говорив:

– Для того, щоб розуміти, потрібно відчувати. Ну, що говорить твоєму розуму і серцю 17-е число? Календарна дата і все. А, якщо ти і любиш 17-е, так тільки тому, що через два дні буває 20-е. Одним словом, позич мені п'ятнадцять рублів й спробуй здогадатися, що я беру їх в тебе не для п'яного кутежу, а для божественної тризни, для покладання на вітвар, для священності”³³.

Збоку може здатися, що київське студентство доволі прохолодно ставилося до свого університету. І хоч святкування тут не відзначалося московським чи харківським розмахом, все ж відчуття приналежності до студентського кола, опосередковане конкретним навчальним закладом, для молоді було вагомим. Як приклад,

можна згадати студентський заколот, що мав місце на початку вересня 1884 р. у Києві й був пов'язаний із забороною ректором університету М. К. Ренненкампом організації студентського вечора, приуроченого до 50-річного ювілею навчального закладу. Справа в тому, що університетське начальство отримало секретні свідчення, нібито студенти збираються влаштувати під час ювілею скандал. Ображені юнаки 8 вересня спочатку свистом і криками зустріли екіпаж попечителя Київського навчального округу, пізніше організували ходіння з піснями центральними вулицями міста, а ввечері цього самого дня завдали матеріальних збитків помешканню ректора, обмазавши двері невідомими речовинами, розбивши камінням шибки, внаслідок чого було завдано шкоди здоров'ю Ренненкампа та його запрошеним гостям. І хоч влада дуже швидко взялася за розслідування цієї справи (арештовано було до 30 чоловік, а невдовзі всіх студентів виключено з університету), подібний інцидент довів, що нехтувати корпоративними традиціями студентства є неприйнятним³⁴.

Таким чином, в досліджуваній період у Російській імперії не існувало єдиного загальностудентського корпоративного свята. Воно, за словами А. Є. Іванова, уявлялося ніби „подрібненим” між вищими навчальними закладами, кожен з яких лише раз на рік мав день, коли студенти та викладачі демонстрували суспільству свою академічну корпоративну єдність й віддавалися з цього приводу веселощам³⁵.

Поліетнічне студентство також відзначало релігійні звичаї та пам'ятні дати свого народу. Зокрема, польська молодь Київського університету вшановувала в костьолі річницю повстання 1831 р., а ввечері організовувала святкування за гмінами, де студенти читали, вели бесіди, випивали та співали пісень³⁶.

Варто детальніше зупинитися на характерній для студентства з другої половини XIX ст. традиції проведення вільного часу у колі своїх однодумців – за читанням творів демократичного спрямування й активними дебатами з приводу прочитаного. Так, всередині XIX ст. в КДА існувало студентське товариство з 19 осіб, члени якого збиралися суботніми вечорами для читання віршів, обміну анекдотами, ведення спорів. В товариства був свій гімн, а кожне засідання його протоколювалося в журналі³⁷.

Важливе місце в самоврядуванні студентства підросійської України посідали сходки, організація яких зазнала значної еволюції. Традиція зібрань молоді з обговорення злободенних проблем характерна ще з середини XIX ст. Так, студент університету св. Володимира А. Ф. Андріяшев пригадував, як під час епідемії холери в Києві на межі 1840-х – 1850-х рр. універсанти проводили час „в жартах й диспутах”, нібито нічого не сталося³⁸. Щоправда, політичні питання на таких зустрічах не обговорювалися. Без особливого запрошення, ввечері на студентські квартири приходили юнаки, що навчалися на різних факультетах та курсах, й, попиваючи чай і вино, до ранку обговорювали внутрішньоуніверситетське життя, міські новини, співали пісень³⁹. Подеколи велися розмови й на філософські теми, найчастіше про кохання. Пошук відповідей часто знаходили у прочитаних творах⁴⁰.

Так само аполітичний характер мали зібрання університетської молоді в 1860–1870-х рр. Являючи собою форму діяльності студентських установ, сходки перетворилися на місце розгляду проблем економічного й теоретичного характеру та труднощів у роботі окремо взятих гуртків. На сходках, що мали на меті розв’язання проблем студентського побуту, широко обговорювалися питання організації роботи студентських їдальні, бібліотеки, кас взаємодопомоги, а також аморальна поведінка деяких студентів, яка підлягала засудженню через дію „суду честі”⁴¹.

Частими були зустрічі київської університетської молоді, на яких велися суперечки з науково-теоретичних питань, поставлених на порядок денний самим суспільством. Такі дебати влаштувалися зазвичай у студентській їдальні, де збиралося по 150–200 осіб. Умовно поділяючись на дві партії – радикалів (студенти-медики і природничники) та лібералів-прогресистів (студенти-юристи, частина філологів і математиків), студенти, тримаючи в руках праці популярних тоді Д. Писарева, Л. Бюхнера, Г. Спенсера, Ч. Дарвіна, К. Маркса, О. Бланкі, прагнули довести перевагу реалістичних і радикальних чи ліберально-прогресивних поглядів на явища і факти соціально-історичного, економічного чи навіть політичного характеру. Варто також зазначити, що різнобій у поглядах молоді спостерігався лише в теоретичній площині сходок; питання ж побутового характеру (організація роботи їдальні) чи проведення дозвілля у розвагах молоді, як правило, об’єднували⁴².

Поширеною формою спілкування студентів і викладачів було листування молоді із професорами, привітання із Днем янгола, святами, ювілеями⁴³. Приміром, 1911 р. слухачки Київських вищих жіночих курсів, з нагоди 25-річчя викладацької діяльності, осипали в коридорі квітами професора Леціуса⁴⁴. Традицією КДА вважалося влаштування професором, що полишав навчальний заклад, святкового обіду, на який запрошувалися його вихованці. Ті, в свою чергу, виступали із промовою, в якій дякували викладачеві за його працю та прихильне ставлення до молоді⁴⁵.

Отже, традиції були невід'ємною ознакою студентства як корпорації людей, безпосереднім віддзеркаленням внутрішнього стану молоді російської інтелігенції. Психологічні особливості віку, характерний вид трудової діяльності (навчання), відсутність достатнього життєвого досвіду є саме тими чинниками, які сприяли появі студентських традицій й їхньому функціонуванню впродовж не одного століття. Характер традицій, особливості їхнього церемоніалу і ритуалу зайвий раз підкреслювали особливість ментальності молоді, що здобувала вищу освіту, – максималізм, безтурботне юнацьке життя, сповнене насолод і радощів, наївність і віру в ідеали, поклоніння геніям і витворенням власною уявою авторитетам, єдність у вирішенні найважливіших завдань „всесвітнього” масштабу, перекорнення у власній виключності і всесильності.

Примітки:

¹ Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – М. : Республика, 2001. – С. 577.

² Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета Св. Владимира / Владимирский-Буданов М. Ф. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1884. – Т. 1: Университет Св. Владимира в царствование Императора Николая Павловича. – 674 с.

³ Бухбиндер Н. Студенческие волнения в Киеве в 1884 году (По неизданным архивным материалам) / Н. Бухбиндер // Каторга и ссылка. – 1930. – № 5 – С. 91–103; Харьковский государственный университет им. А. М. Горького за 150 лет. – Х. : Изд-во Харьк. ун-

та, 1955. – 387 с.; Історія Київського університету. 1834–1959 / [відп. ред. О. З. Жмудський]. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 632 с.

⁴ Шип Н. Студенти Київської духовної академії та навчально-виховний процес (XIX – початок XX ст.) / Надія Шип // Київська старовина. – 2005. – № 4. – С. 19–30.

⁵ Стоян Т. А. Студентство університетів підросійської України в другій половині XIX ст. / Стоян Т. А. – К. : ТОВ „Міжнар. фін. агенція”, 1998. – 28 с.

⁶ Иванов А. Е. Студенчество России конца XIX – начала XX века. Социально-историческая судьба / Иванов А. Е. – М. : РОС-СПЭН, 1999. – 416 с.; Его же. Мир российского студенчества. Конец XIX – начало XX века / Иванов А. Е. – М. : Новый хронограф, 2010. – 360 с.

⁷ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 711, оп. 3, спр. 4931, 38 арк.

⁸ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 160, спр. 1852, 31 арк.; ф. 160, спр. 1869, 78 арк.; ф. 175, спр. 1848, 28 арк.

⁹ Лотоцький О. Сторінки минулого : у 3 ч. / Олександр Лотоцький. – Варшава : Друкарня оо. Василіан у Жовкві, 1932. – Ч. I. – 286, II с.; Блонский П. П. Мои воспоминания / Блонский П. П. – М. : Педагогика, 1971. – 176 с.; Петров М. І. Скрижали пам'яті / [упоряд. В. Ульяновського, І. Карсим]. – К. : Либідь, 2003. – 336 с.

¹⁰ Gaudeamus : студенческий сборник. – Х. : Тип. „Утро”, 1913. – 10 с.; Gaudeamus : студенческий сборник. 109-я годовщина Харьковского университета. – Х. : Тип. „Утро”, 1914. – 32 с.; Gaudeamus : студенческий сборник. 111 годовщина Харьковского университета. – Х. : Тип. „Утро”, 1916. – 26 с.

¹¹ Петров М. Вказ. праця. – С. 233, 238, 307.

¹² Вишленкова Е. А. Terra Universitatis. Два века университетской культуры в Казани / Е. А. Вишленкова, С. Ю. Малышева, А. А. Сальникова. – Казань : Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина, 2005. – С. 358.

¹³ ЦДАК України, ф. 711, оп. 3, спр. 1051, арк. 11–11 зв., 46.

¹⁴ ЦДАК України, ф. 711, оп. 3, спр. 4931, арк. 9.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Лотоцький О. Вказ. праця. – С. 116–118.

¹⁷ ЦДІАК України, ф. 711, оп. 3, спр. 4931, арк. 9–11; Петров М. І. Скрижалі пам'яті : коментарі та додатки / [упоряд. В. Ульяновського]. – К. : Прайм, 2003. – С. 196.

¹⁸ Логоцький О. Вказ. праця. – С. 116.

¹⁹ Петров М. І. Скрижалі пам'яті : коментарі... – С. 196–197.

²⁰ Певницкий В. Ф. Мои воспоминания : в 2 т. / Певницкий В. Ф. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, Акц. Об-ва печати и издат. дома П. Т. Корчак-Новицкого, 1911. – Т. II: Студенческие годы. 1851–1855. – С. 89.

²¹ ІР НБУВ, ф. 160, спр. 1869, арк. 57 зв.–58, 69.

²² ІР НБУВ, ф. 160, спр. 1852, арк. 19.

²³ Иванов А. Е. Мир российского студенчества... – С. 182.

²⁴ Круковский А. Старое педагогическое гнездо (Из воспоминаний о Нежинском Историко-филологическом институте) / Андр. Круковский // Филологические записки. – 1911. – № 6. – С. 813–814.

²⁵ Вишленкова Е. А. Указ. соч. – С. 362.

²⁶ Там же. – С. 361.

²⁷ Блонский П. П. Указ. соч. – С. 68.

²⁸ Харьковские губернские ведомости (далі – ХГВ). – 1889. – № 18 (20 янв.). – С. 2.

²⁹ ХГВ. – 1891. – № 17 (19 янв.). – С. 2.

³⁰ Студенческий сборник „Gaudeamus”, 109 годовщина Харьковского университета. – Х. : Тип. „Утро”, 1914. – Обложка, С. 1 об.

³¹ Там же. – С. 32.

³² ХГВ. – 1890. – № 19 (21 янв.). – С. 2.

³³ Студенческий сборник „Gaudeamus”. – Х. : Тип. „Утро”, 1913. – С. 7.

³⁴ Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885) : у 2 т. / [В. С. Шандра (упоряд.)]. – К. : Наук. думка, 1995. – Т. 2: 1880–1885. – С. 467–475; Линниченко И. Прерванный юбилей / И. Линниченко // 3 іменем Св. Володимира: Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників : у 2 т. / [упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський]. – К., 1994. – Кн. 2. – С. 239–248.

³⁵ Иванов А. Е. Мир российского студенчества... – С. 135.

³⁶ Киевлянин. – 1865. – № 3 (7 янв.). – С. 10.

³⁷ Певницкий В. Ф. Указ. соч. – С. 95–99, 104.

³⁸ Андрияшев А. Ф. Воспоминания старого педагога / А. Ф. Андрияшев // Русская старина. – 1911. – Апрель. – С. 95–96.

³⁹ Любарский И. В. Воспоминания о Харьковском университете 1850–1855 гг. / И. В. Любарский // Исторический вестник. – 1891. – № 8. – С. 388–389.

⁴⁰ Леваковский Н. Университет пятидесятих годов / Н. Леваковский // Русская старина. – 1917. – № 7–9. – С. 112.

⁴¹ Чеважевский В. С. Из прошлого Киевского университета и студенческой жизни (1870–1875) / В. С. Чеважевский // Русская старина. – 1912. – № 6. – С. 563.

⁴² Там само. – С. 565–567.

⁴³ ІР НБУВ, ф. 160, спр. 1869, арк. 23; ІР НБУВ, ф. 175, спр. 1848, арк. 23–25;

⁴⁴ ЦДІАК України, ф. 275, оп. 1, спр. 2313, арк. 21.

⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 162, спр. 27, арк. 1–2.

Maryna Krugliak

Traditions as the Form of the Expression of the Corporation Culture of the Students of Under-Russian Ukraine (2nd half of 19th – the beginning of 20th cc.)

In the article the main traditions and customs of the students of Under-Russian Ukraine of 2nd half of 19th – the beginning of 20th cc. are characterized, the common and distinctive sides of its registration are shown. The role of the spirits in the students' everyday life is stressed. It is proved that the students' grateful attitude to the high educational establishment where they take high education was the symbol of the corporative unity of them.

Key words: *students, tradition, corporative culture, Tetiana's Day.*

Надійшла до редколегії 05.10.2012 р.